

emlékezéseit mihamarabb alaposabb feltáró tanulmányok fogják követni, részben most itt meg nem szólaló társaik, részben más fiatal kutatók bekapcsolódásával.

Napjaink előtérben álló kérdése — mondhatni kulcskérdése — a fiatal értelmiség elkötelezettségének közéleti szerepvállalásának erősítése; hasonlóképpen az a két kérdéskör is, amely legutóbb törvényhozásunkat is foglalkoztatta: a településfejlesztés és a középiskolára váró nevelőmunka ország- és társadalom-építő feladatrendszer. Meggyőződésem, mostani emlékezésünk után világosabban fogjuk látni, hogy ezek megoldásában nem jelentéktelen segítséget nyújthat a hajdani táj- és népkutató munka eddig rejtve maradt tanulságainak, ösztönző hatású mozzanatainak feltárása is. Éppen ezért szeretnénk remélni, hogy a tudománytörténetileg és a mozgalomsegítésben egyaránt érdekelt és a múltban is együttműködő tudományágak, valamint a honismereti mozgalmak, és különösen annak az utóbbi években rendkívül megerősödött középiskolai és főiskolai honismereti tábori kezdeményezéseit támogató Hazafias Népfront Országos Tanácsa, a KISZ Központi Bizottságával, a Népművelési Intézettel s nem utolsósorban közművelődési kormányzatunkkal együtt támogatni fogja azoknak a terveknek, elképzeléseknek megvalósítását, amelyeket felszólalóink bizonyára közelebbről is érinteni fognak.

Hogy még egyszer aláhúzzam a középiskolai táj- és népkutató köri munka nevelői jelentőségét, hadd idézzem Végh Józsefnek, az egyik legkiválóbb táj- és népkutató kör hajdani irányítójának gyűteményes kötetéből az egyik díjnyertes pályamunka utolsó bekezdését. Úgy érzem, egy mai diák honismereti pályaművében is szívesen olvasnánk hasonlókat. Az idézet két egykori debreceni gimnazista közösen készített és sok eredeti szempontot tartalmazó, Paszab község emberföldrajzi leírása c. pályamunkájában olvasható.

„Miben látom *falsom boldogulásának útját?* A község határa igen kicsi és nagyon elaprózott. A gazdasági termelés megváltoztatása, hogy t. i. ipari növények termesztésére térjenek át, csak kis mértékben segítene a meglévő bajokon. A felesleges munkaerő foglalkoztatására az lenne szükséges, hogy a községben ipari üzemeket állítsanak fel. Másik boldogulási út pedig az, hogy telepítéssel kényszerítsék a falu lakosainak egy részét arra, hogy más vidékre költözzenek, és ott annyi földet adnának egy családnak, amennyi annak eltartására és munkaerőjük teljes kifejtésére szükséges és alkalmas. ... Építeni kellene egy kultúrházat, hol a falu nevelői a falu nyelvén és a falusi ember lelkéhez szabva terjesztenék rendszeresen azokat az ismereteket, amelyeknek birtokában a falusi ember a maga munkáját szakszerűen és céltudatosan végezheti, egészségét védheti és otthonát úgy képes megépíteni, hogy abból nem vágyakozik el soha. Ilyen szervezet anyagi támogatásával kellene megadni a lehetőséget arra, hogy a sárból, földből épült egészségtelen falusi házak helyett tágas, világos és kellemes lakásokat építhessenek azok, akik ezt különben nem tehetik meg.”⁶

Morvay Péter

Találkozások Györffy Istvánnal

1932 szeptemberében a hajdúnánási református gimnázium tanára lettem és ott töltöttem 10 évet. Tanítványaimat az első pillanattól kezdve a hajdú múltnak és népnek megbecsülésére, városuk és családjuk értékeinek tiszteltetésére neveltem. Az Önképzőkör keretében külön kis érdeklődő csoporttal helyszíni tanulmányokat végeztünk. A fiatalok lelkesen kezdtek hozzá Hajdúnánás történelmi, néprajzi és családi kapcsolatainak kutatásához. *Györffy István* biztatására magam is próbáltam a hajdú nép által megismert új világban tájékozódni, s a temetési szokásokkal foglalkozva írtam egy cikket, amelyet Györffy le is közölt az Ethnographiában. 1938 tavaszán személyesen is meglátogattam minket, s bátorított munkánk folytatására.

A nánási diákok búvárkodásának az lett az eredménye, hogy a Soli Deo Gloria diákszövetség népkutató pályázatain csoportunk évenként első helyezést nyert. Mire hetedik gimnazisták lettek, szinte önálló dolgozatokat is tudtak készíteni, s hozzákezdtek a gimnázium szülőföld-gyűteményének megalapozásához. Az egyik diák például, *Igmándy Zoltán* (ma a Soproni Erdészeti Egyetem professzora) megírta *Egy hajdúnánási juhászcsalád leszármazása* című cikkét, amelyet Baán Kálmán le is közölt a Magyar Családtörténelmi Szemlében. Később — már az országos táj- és népkutató pályázatra — Kalapos Sándor *A hajdúdorogi kisbúrdáról* készített képekkel, rajzokkal gazdagon illusztrált munkát, amelyről a szájhagyomány szerint Viski Károly professzor azt mondta, hogy azonnal jelentkezhet doktori szigorlatra, s mindenki elcsodálkozott, hogy a művet egy 16 és fél éves diák készítette.

Györffy István 1939-ben meghívott a táj- és népkutató táborba, Kiskunhalasra. Az ottani kutatás és táborozás után, amikor csoportokra oszlott a társaság, én *Mády Zoltán* vezetésével a Rábaközbe kerültem. Velünk együtt jött Dunántúlra *Kerényi György*, *Végh József*, *Kálmán Béla*, akikkel szoros barátságot kötöttünk. Rábcakapi volt a központ, de Tárnokréti, Bősárkány, Cakóháza és Markotabödöge is kutatásaink körébe tartozott. Rábcakapi és a rábaközi élet egy új, egy más világot jelentett szülőföldem, Szatmár és a Hajdúság megismerése után.

Rábcakapi kb. 100 házból álló kisfalu. Mindegyikben megfordultam, s egy hozzám csatlakozó egyetemi hallgatóval sok-sok fényképet készítettünk a házakról, tárgyakról s emlékekről, amelyeket annak idején beragasztottam naplómba, s benyújtottam Györffy Istvánnak, megjegyzésemmel együtt. Sajnos azóta sem volt alkalmam utánanézni, hogy megvan-e valahol.

Györfly István a tárgyi néprajzi kutatási feladatok mellett külön megbízott azzal, hogy a *rábaközi himzések* darabjait kutassam fel. Kérdés volt, hogy van-e még belőlük, mert a múzeumi darabokat annak idején kereskedőktől vásárolták, nem a helyszínen gyűjtötték.

Györfly István személyes példával is irányított bennünket a kutatásban, mert 1939 augusztusában lejött Rábcakapira s egy napot tölthettünk vele. Megbízott, hogy ha még lehetséges, szerezzek néhány himzést számára. Tárnokrétiben az egyik háznak az istállójában bókászva, a szénatartóban két szalmával tömött, eléggé megviselt himzett párnát találtam, amelyet nagy nehezen a tulajdonos asszonytól, darabját 5 pengőért sikerült megvennem. Más házaknál is találkoztam ezekkel a régi, fonott öltéssel himzett, kifakult piros párnávégekkel. Ilyen himzéseket 1939-ben senki sem tudott már varrni, nem ismerték az öltéseket.

A Kapiban munkálkodó csoport tagjai Tárnokrétiben, Bősárcányban, Cakóházán, Markotabödögén, meg Kónyban is megfordultak, de a központ Rábcakapi volt. Kálmán Béla és Végh József naponta ártárok Bősárcányba, s az ottani gyékényszövés mesterségével ismerkedtek. Nagyon sok anyagot gyűjtöttek össze, s külön tanulmányt írtak róla, ami tudommal meg is jelent.

Debreceni lakásunk lebombázása után a romok alól néhány régebbi irat előkerült, s köztük volt az az igazolás is, amelyet Teleki Pál és Györfly István írtak alá, hogy az országban járva igazolásként felmutathassunk a csendőröknek. Ezt gondosan őriztem, s egy alkalommal Filep Antallal a táj- és népkutatás múltjáról beszélgetve, előkerestem, s neki ajándékoztam.

A munka 1939 nyara után is folytatódott a nánási diákok között, módszeres irányítással, ambiciós-keltéssel. Majd 1942 őszétől kezdve 1944 márciusáig a debreceni Gyakorló Gimnáziumban, ahol kiscsoportban tömörültek az ilyen érdeklődésű diákok, s Múzeumbarátok néven végezték kutatásaikat. Itt is született egy kis remekmű: *Boros Barna* (Most Ybl-díjas építész Egerben) *A debreceni Hatvan utcai temető fejfáit* rajzolta le, s írt hozzá magvas összefoglalót. A nagyértékű, gazdagon illusztrált gyűjtés díjat nyert az ifjúsági táj- és népkutató pályázaton.

Meghatva emlékezem erre az időre, főleg arra az egyéniségünkre átfórmáló erőre, ami Györfly István személyiségéből áradt. Amikor meglátogatott bennünket, a hajdúnánási állomáson vártam nagy izgalommal. Fiákerrel béreltem, hogy a város szélén lévő otthonunkba elvigyem. Leszállva a vonatról semmiképpen sem űk be a fiákerbe, hanem azt kérte, minél hasznosabb útvonalon vezessem be gyalog, hogy a város szerkezeti felépítését, s a hajdú múlt meg fennálló emlékeit, házait láthassa, s a város településének minden rejtett érdekességét megtekinthesse. Másfél óráig bolyongtunk a kertés házak között, az utcák és közök sokszor útvesztő világában, s közben a kertés település csodálatos rejtelmait tanította.

Hazaérkezésünk után azonnal következett az ebéd, amelyre a gimnázium hasonló érdeklődésű tanárárt, *Igmándy Józsefet* is meghívtuk. Nagy beszélgetés keletkezett mindenről, főleg a hajdúnánási származásról és annak múltjáról. Igen jól érezte magát, s amikor az egyik diványon megpillantotta feleségem által varrott, szűrhimzésű párnát, elmosolyodott, felvette, megsimogatta, s elmondta, hogy azt a mintát az ő nagyapja tervezte.

A párnát le nem tette aztán, egész idő alatt ölében tartotta simogatva a szép himzést.

Molnár József

Kutatási programot kaptunk

A *kiskunhalasi* táborozás első napjaiban Györfly István is velünk volt; elsősorban arra biztatott bennünket, hogy a magunk szemével lássunk, mi magunk legyünk gazdagabbak és alkalmasabbak arra a munkára, amelyet hivatásul választottunk. Kiskunhalason a legdöntőbb élményem az alföldi „paraszt-várossal” való találkozás volt, itt ismerkedtem meg először közelebből városban élő, pontosabban: *városi parasztokkal*. Ennek kapcsán a legjelentősebb felfedezésem e városi parasztréteg kéziratos irodalmával, irodalmi életével: emlékirataival, költői emlékeivel és sajátos közköltészetével való megismerkedés volt.

Itt egy tipikusan felülről lefelé, a legmagasabb műveltség köreiből a műveltség perifériájába elmozduló, kettős arcú irodalomról, költészetéről, irodalmi életéről van szó. Ennek a népi írásbeliségnek az alapjául felfogható paraszti „közköltészet” számos szál fűzi a főleg a diákok és az egyszerűbb világi és egyházi értelmiségiek által fenntartott, a 17., 18., 19. századi meglehetősen gazdag anyagon tanulmányozható kéziratos énekköltészet hagyományaihoz. Az a tény azonban, hogy a 19. és 20. században ennek a költészetnek fenntartói már túlnyomó többségükben városi parasztemberek, kisiparosok, pásztorok stb. lettek, jelentős új vonások eredőjévé vált: felerősödött a szóbeli népköltészet hatása, újszerű félnépi műfajok alakultak ki. Az élettani jellegű (sexuális és exkrementális) témák mellett a kripiádia keretében szorultak a politikai tárgyú irások is; így őrizhették meg szokimondó, elítélő, támadó és gúnyos jellegüket. Az írás lehetőséget adott azonban az önmagát megmutatni akaró liraiság megnyilvánulásai számára is: a másolt, átalakított, adaptált, továbbfejlesztett szövegek mellett a népi kéziratokban megjelentek a saját szerzemények is. Szerzőiket környezetük is költő-